

Kopecký, Milan

Literární bohemistika na brněnské univerzitě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1981, vol. 30, iss. D28, pp. [127]-132

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108132>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN KOPECKÝ

LITERÁRNÍ BOHEMISTIKA NA BRNĚNSKÉ UNIVERZITĚ

Jubileum naší univerzity skýtá sice vhodnou příležitost k zamyšlení nad historií jednotlivých vědních oborů, avšak z rozsahových důvodů je nutno omezit se pouze na stručný přehled. Každý zájemce najde důkladnější poučení v *Dějinnách univerzity v Brně* z r. 1969, v několika jejích ročnících a hlavně ve sborníku *Slavica na univerzitě J. E. Purkyně v Brně* z r. 1973.

Na počátku šedesátileté historie literární bohemistiky na naší univerzitě stojí dvě vynikající zakladatelské osobnosti — Stanislav Souček a Arne Novák. I když zde oba nastupují jako zralí badatelé, přece prošli v době svého brněnského působení určitým vývojem.

Metodologické východisko Stanislava Součka (1870—1935) bylo pozitivistické. Důkladné zvládnutí obsáhlého materiálu je charakteristické především pro jeho studie štitenské a komeniologické. Svou podnětnost neztratily dosud ani jeho práce o nové české literatuře od Dobrovského až po Jiráska, ani studie o národním obrození na Moravě. Pozitivistickou metodu překonával Souček zejména v pracích o vztazích mezi folklórem a písemnictvím, z nichž nejednu později uznale citoval Bedřich Václavek. Základní místo v tomto zkoumání zaujímá monografie o *Rakovnické vánoční hře* z r. 1929, v níž Souček postoupil od podrobné analýzy pololidové hry k výkladům o celé pobělohorské literatuře, a upravil tak cestu literárněhistorické syntéze. Sám se k napsání syntetické práce o starší české literatuře už nedostal, přesto se na ni připravoval svými důkladnými univerzitními přednáškami, které jsou dnes uloženy (spolu s jeho korespondencí a některými rukopisy, např. s jeho rukopisem nepublikované studie o staročeských cestopisech) ve Státním oblastním archivu v Brně.

Na rozdíl od Stanislava Součka přišel Arne Novák (1880—1939) do Brna už jako autor či spoluautor syntetických spisů. Od počáteční metody sociologicko-pozitivistické se propracoval k metodám duchovědným, požadujícím při analýze literárního díla hlavně uplatnění kritérií psychologických nebo estetických či mravních. Novákův vztah k české literatuře se vyvíjel od skeptického literárního evropanství až k obdivnému literárnímu tradicionalismu, který prokazoval nejen svým výběrem „literárních předků“, ale i snahou trvale určit jejich místo v národní kultuře, jak svědčí

např. jeho dva soubory esejů *Nosiči pochodní* z r. 1928 a *Duch a národ* z r. 1936. Novákův složitý vývoj vyústil v úsilí o objektivní rozbor literární tvorby v souvislosti se společenským děním, především ve spise *Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo* z r. 1938. To už je v době, kdy v sešitech vychází 4. vydání jeho *Přehledných dějin literatury české* (1936—1939), do nichž byla vedle písemnictví zařazena i ústní lidová slovesnost. Tehdy vrcholí Novákova proslulost, tehdy se výrazně projevují jeho charakteristické vlastnosti, které po dvou desetiletích vystihl Roman Jakobson ve své ruské máchovské studii (připsané Novákovi k 20. výročí jeho smrti a k nedožitým osmdesátinám): šíře jeho rozumu i srdce, neuhastitelná láska k životu a umění, neúklonná odvaha neohroženého bojovníka, nesmiřitelná nenávist ke kupčení a patolizalství a přísná nezávislost hodnocení, prostá všeho doktrinářství a provincialismu.

Od 40. let světově známý Roman Jakobson (* 1896) se habilitoval v Brně v roce 1933 a jako docent a v letech 1937—1939 jako profesor zde přednášel vedle ruské jazykovědy také staročeskou literaturu. Jeho přístup k literatuře od počátků do husitství včetně byl objevitelský, což bystře vysvětlil A. Novák v březnu 1939 (poté, kdy byl Jakobson zbaven učitelského místa na fakultě) jak typickými rysy jeho osobnosti — neúpornou pracovitostí provázenou jiskrným nadšením, nevyčerpatelným darem odkrývat problémy, nadhazovat hypotézy a navrhopvat řešení, tak „perspektivickou vzdáleností cizince“.

Poválečnou historii brněnské literární bohemistiky bych rád začal vzpomínkově. Patřím ke generaci, která nastupovala na vysoké školy hned po osvobození v r. 1945. I když normální studijní rok 1945/1946 byl zahájen až na podzim, bylo možné zápisem v červnu 1945 a navštěvováním několika týdenní výuky získat absolvování jednoho semestru. Během tohoto krátkého letního semestru jsme si mohli uvědomit několik okolností. Zvláštní bylo především to, že do jednoho celku a jednoho snažení se dostali maturanti z let 1940 až 1944, tedy ti, kteří vysokou školu ještě nezačali studovat, spolu s maturanty předválečnými, kteří už na fakultě studovali před násilným uzavřením vysokých škol. I když příslušné ministerské nařízení rozlišovalo mezi námi v tom smyslu, že dřívější maturanti mohli odstupňovaně ukončit vysokou školu v době kratší, než byla tehdy na filozofické fakultě doba osmi semestrů, přece prakticky jsme se stýkali na stejných přednáškách a z důvodů stipendijních i na stejných kolokviích. V této situaci část profesorů a docentů započala svou výuku tam, kde s ní skončila v listopadu 1939. To mělo jeden pozitivní důsledek, že zde vzniklo a výrazně vykrystalizovalo vědomí kontinuity. Toto vědomí bylo na brněnské bohemistice silnější v oblasti jazykovědné než literárněvědné, což vyplývalo z kontinuity činnosti takových osobností, jako byli Trávníček a Havránek. Avšak přestože literární bohemistika neměla to štěstí, aby noví posluchači mohli slyšet Arna Nováka, přece kontinuita přerušena nebyla. Jeho nástupce Antonín Grund (1904—1952) doporučoval jako studijní příručku Novákovy *Přehledné dějiny*, na jejichž stručné verzi tehdy spolu s Rudolfem Havlem pracoval (ta pak vyšla v r. 1946 stejně jako Grundova úprava Novákovy syntézy z Československé vlastivědy VII). Podobně Jan Vilík o v s k ý (1904—1946) doporučoval ve svém literárním prosemináři Nová-

kovu dvousvazkovou *Kritiku literární* jako základní příručku literárně-teoretickou. Avšak vedle kontinuity se už v prvních poválečných semestrech začala projevovat zdravá diskontinuita nebo přesněji hledání nových témat a metodologických cest. V oboru novočeské literatury k tomu přispíval i nový docent naší fakulty Oldřich Králík (1907—1975) zaměřením své výuky na 90. léta 19. století, dokud ovšem nepřešel definitivně na olomouckou univerzitu. V oboru starší české literatury vyplývala diskontinuita ze dvou skutečností. Především z toho, že předválečný představitel výuky a zkoumání staročeské literatury St. Souček zemřel už v roce 1935 (o výuku tohoto oboru se potom dělili Arne Novák, Roman Jakobson a František Ryšánek), a za druhé z toho, že nový profesor staročeské literatury J. Vilikovský měl školení pražské a bratislavské a přišel do Brna jako poměrně mladý, ale vyhraněný badatel s orientací především medievalistickou. Tuto orientaci prokazoval od počátku 30. let důkladnými pracemi o lyrice latinské i české, několika antologiemi, edicemi a překlady a řadou objevných studií, z nichž výbor vyšel v r. 1948 s názvem *Písemnictví českého středověku*. Zároveň byl Vilikovský velkým znalcem slovenské literatury, a to ne pouze starší, ale i nové, což se podle mého soudu projevilo ve výuce jako přínos v porovnání se situací za první republiky. Proto také bylo pro literární bohemistiku a slovakistiku tak velkou ztrátou nenadále úmrtí Vilikovského v r. 1946: po Vilikovském jsme dlouho neměli skutečného znalce slovenské literatury; o to více je třeba s vděčností připomenout přednášky Aloise Gregorya (1888—1971), který s obrovskou pedagogickou zkušeností poskytoval studentům základní pensum z literární slovakistiky. Pokud jde o starší českou literaturu, přednášeli ji po smrti Vilikovského externě Josef Hrabák (* 1912) a Antonín Škarka (1906 až 1972).

Šest let po Vilikovském postihla naši literární bohemistiku druhá předčasná smrt učitele středního věku. Koncem roku 1952 umírá Antonín Grund, který nedlouho předtím svými edicemi *Boccacciiovských rozprávek Hynka z Poděbrad* (1950) a *Kratochvilných rozprávek renesančních* (1952) reagoval na plodné podněty Bedřicha Václavka (1897—1943), marxistického vědce a komunisty, jehož habilitaci podporovali krátce před uzavřením českých vysokých škol profesori názorově tak různorodí, jako byli Arne Novák a Frank Wollman. Obě zmíněné Grundovy edice manifestovaly nejen kontinuitu s ideologicky nejvyspělejší částí meziválečné literární vědy, ale i nový směr Grundova bádání zaměřeného do skutečně bílého místa na mapě českých literárních dějin.

Od počátku 50. let se formuje nová *katedra českého jazyka a literatury*, vedená Adolfem Kellnerem. Kontinuitu literárněvědného oboru v této situaci představovala výrazná osobnost Franka Wollmana (1888—1969), který svou progresivní metodologií slavistickou, komparatistickou a divadelněvědnou působil na širší okruh studentů, než byli jen bohemisté, pro něž byly nejužitečnější jeho literárněteoretické výklady, rozvíjející metodu ingardenovskou i ruské formální školy. Wollman se v době konstituování kateder postavil do čela katedry rusistiky, a tak literárněvědný obor na katedře bohemistiky zastupují od roku 1950 Artur Závodský (* 1912) a Dušan Jeřábek (* 1922), dne 1. února 1953 přechází z pedagogické fa-

kulty Josef Hrabák (který se postupně stal školitelem většiny mladších pracovníků) a současně ze středoškolské praxe Milan Kopecký (* 1925). V téže roce zde začínají působit Karel Palas (* 1931) a Milan Suchomel (* 1928) a od r. 1954 Vlastimil Válek (* 1931). Ti se ve výuce zaměřovali na tyto oblasti: Hrabák na starší literaturu a na teorii literatury, Závodský na novou literaturu a na teorii literatury, Jeřábek na novou literaturu, Kopecký na starší literaturu, Palas na literaturu národního obrození, Suchomel na moderní literaturu a Válek na novou literaturu a později na literaturu slovenskou. Uvádím hlavní zaměření uvedených učitelů, kteří vyučovali i jiné obory (jak svědčí seznamy přednášek) a kteří k širokému záběru byli nuceni zvláštními studijními plány stále rostoucích forem studia při zaměstnání. Po pětiletém působení Pavla Pešty, který přešel v r. 1961 do brněnské pobočky Ústavu pro českou literaturu ČSAV, přišli v první polovině 60. let na katedru bohemistiky tři další učitelé: František Tenčík se specializací na literaturu pro děti a mládež, dále estetik a literární kritik Oleg Sus a teoretik a komparatista Jiří Levý. V letech 1968 až 1972 byl členem katedry folklorista a literární vědec Bohuslav Beneš, který po jmenování docentem byl ustanoven na pracovišti etnografie a folkloristiky, a v r. 1969 byl na katedru převeden z novinářské praxe Bohumil Marčák jako odborný pracovník bez pedagogického úvazku. Vyjmenovaní učitelé usilovali ve své vědecké práci o důsledné uplatnění marxistické metodologie, svými spisy se začlenili do celostátního vědeckého výzkumu a projevovali se aktivně i na fóru mezinárodním.

Literární bohemistika byla od roku 1963 organizována v samostatné katedře české literatury a literární vědy, kterou řídil do r. 1970 J. Hrabák, poté do r. 1976 K. Palas a po něm až dosud M. Kopecký. Velkou ztrátou pro nás byla roku 1967 nečekaná smrt J. Levého a v r. 1974 úmrtí F. Tenčíka. Protože jejich dílo se tím uzavřelo, uvedu k němu aspoň několik poznámek.

Jiří Levý (1926—1967) byl literárním teoretikem mimořádně nadaným a pilným. Když k nám tři léta předtím přešel z olomoucké filozofické fakulty, měl za sebou už rozsáhlou činnost v oblasti literární anglistiky a teorie překladu i teorie verše. Z první oblasti jsou pro nás cenné zejména studie o literárních vztazích česko-anglických. Do druhé oblasti patří jeho spisy *České teorie překladu* (1957) a *Umění překladu* (1963). Levého postavení v našem bádání o překladatelství má pro svou přesnost a systematickosti základatelský charakter a není divu, že jeho *Umění překladu* bylo přeloženo do ruštiny a němčiny. Jako teoretik verše aplikoval při svém bádání moderní matematické metody se stálým zřetelem lingvisticko-srovnávacím. Od verše pak postupoval k větším celkům a dále k obecným otázkám. Byl velmi dobře obeznámen s exaktními metodami literárněvědnými a tvořivě je rozvíjel, přičemž neztrácel ze zřetele jejich smysl, tj. s jejich pomocí dospět k objektivní charakteristice a hodnocení literárního tvaru. Levý uspořádal, úvodní studií a bibliografiemi opatřil výbor vyšší v r. 1966 s názvem *Západní literární věda a estetika*, který chtěl dát zájemcům základní informace o literárním myšlení v západní Evropě a v USA ve 20. letech. Odtud měl Levý už blízko k řešení problému specifického postavení naší marxistické literární vědy ve světových souvislostech. Po jeho smrti

byly vytištěny dva výbory z jeho prací — *Paralipomena* (1971) a *Bude literární věda exaktní vědou?* (1972).

Také František Tenčík (1912—1974) měl v době svého příchodu na fakultu v roce 1960 za sebou už poměrně rozsáhlou činnost v oblasti tvorby pro děti a mládež. Od konce 30. let patřil k předním teoretikům a kritikům tzv. brněnského literárního směru, který usiloval o pokrokovou koncepci tvorby pro děti a mládež. Spolu s dalšími příslušníky tohoto směru nesouhlasil Tenčík s moralistním a didaktickým pojetím této tvorby a prosazoval její uměleckou funkčnost i její příslušnost do celonárodní literatury. Přitom řešil problematiku vztahů mezi intencionální a neintencionální tvorbou pro děti a mládež a jejich žánrů, ale neomezoval se pouze na literaturu, nýbrž pozornost věnoval i dětskému filmu a divadlu. Naším úkolem je sestavit bibliografii Tenčíkových časopiseckých článků roztroušených nejen po časopisech typu *Štěpnice*, *Zlatého máje*, *Českého učitele*, *Moravského učitele* aj., ale také po *Novém životě*, *Hostu do domu* aj. V dlouhé řadě článků si svou teoretickou a metodologickou aktuálnost zachovávají hlavně jeho příspěvky do *Zlatého máje*, který se v době Tenčíkova redigování stal tribunou marxistické vědy o literatuře pro děti a mládež. Aktuální zůstává a z tohoto hlediska si brzkého vydání zaslouží Tenčíkova *monografie o J. V. Plevovi*, jímž se Tenčík zabýval už v době práce na habilitačním spise a na *monografii o Hermíně Týrlové* (1964). V jeho habilitačním spise sice převažovala metoda literárněhistorická, neboť v něm šlo o zjištění pramenů a předpokladů formující se obrozenecké tvorby pro děti a mládež, avšak obecný dosah této práce byl značný i v literární situaci počátku 60. let, kdy vyšla s názvem *Četba mládeže v počátcích obrození* (1962). Za připomínku stojí i výbor z Tenčíkových statí vydaných k jeho 60. narozeninám s názvem *Umění dětem* (1972) a také fakt, že v oblasti svého odborného zájmu se Tenčík úspěšně projevil i jako slovesný tvůrce.

Úmrtím Levého a Tenčíka i Susovým odchodem z fakulty se snížil počet učitelů katedry, obsazeno bylo pouze jedno místo nástupem Jiřího Pavlíky (1. ledna 1973), zaměřujícího se hlavně na literární kritiku. Přes snížení počtu učitelů jsou plněny všechny povinnosti pedagogické, rozmnožené v poslední době o rekvalifikační studium pro učitele učňovských škol, absolventy pedagogických fakult. Zároveň všichni členové katedry vyvíjejí rozsáhlou činnost publikační, kterou vymezený rozsah statí nedovoluje taxativně uvádět, ostatně jejich dílo je stále otevřeno a každému zájemci mohou být vodítkem publikace připomenuté v úvodním odstavci. Nepochybné je, že vědecká a publikační práce žijících členů katedry je rozsáhlá a různorodá a že daleko přesahuje plány vědeckého výzkumu, které se v současné době na katedře řeší. Všichni členové katedry jsou zapojeni do fakultního plánu f-D-11 s názvem *Ideově umělecké prameny a předpoklady literatury socialistické epochy*, Vl. Válek a M. Suchoel jsou spoluřešiteli státního plánu A VIII-4-12/1 *Česká próza a česká memoárová literatura 20. století* a M. Kopecký je spoluřešitelem resortního úkolu ČSAV 002-02 *J. A. Komenský — život, dílo a jeho význam pro socialistickou školu*.

V úplnosti nelze vylíčit ani mnohotvárnou činnost mimopedagogickou na fakultě a vůbec činnost veřejně prospěšnou. Je však možno zdůraznit jeden charakteristický rys práce literárních bohemistů, který se s odstupem jeví jako přední pokrokový rys brněnské literární bohemistiky vůbec,

totiž sepětí s kulturním děním. Nikdy se zde kabinetní formou neřešily odtaziť problémy nesouvisející se soudobým společenským a kulturním životem. Už od prvních let své existence se naše literární bohemistika podílela tvůrčím způsobem na kulturním životě svého města, kraje i celého státu. Svědčí o tom četná shromáždění, z nichž uvedu namátkou aspoň shromáždění k 100. výročí narození Karla Havlíčka Borovského v roce 1921, k 100. výročí úmrtí Josefa Jungmanna v r. 1947, několikrát byl vzpomenut „učitel národů“ Jan Amos Komenský (naposledy v r. 1970 u příležitosti 300. výročí úmrtí), dále „patriarcha slavistiky“ Josef Dobrovský u příležitosti 100. a 150. výročí úmrtí v r. 1929 a 1979 a jiní.

V tzv. extenzích za první republiky a v rámci Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí po roce 1945, nyní v Socialistické akademii a ovšem i v Literárněvědné společnosti při ČSAV byla a je veřejnost seznamována s výsledky práce našich učitelů, jejichž činnost byla a je takovým způsobem účinně popularizována. Někdy šlo o akce jednorázové, jindy cyklické, mající zpravidla veliký politický dosah. V době meziválečné zde rozsáhlou, dosud nedocenenou činnost rozvinul Bedřich Václavěk, těsně spojený s brněnskou univerzitní knihovnou a univerzitou. Patřil k předním pracovníkům Devětsilu, pro jehož akce naše fakulta ochotně zapůjčovala své prostory a na nichž přednášel např. i Zdeněk Nejedlý. Když byl brněnský Devětsil v roce 1927 rozpuštěn, stává se Václavěk jednatelem Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem, se kterou měla naše literární bohemistika a celá fakulta velmi těsné kontakty. A podobně bych mohl psát o dřívější i nynější naší spolupráci s Rovností a s dalšími novinami i časopisy, s rozhlasem, televizí, divadlem, s tvůrčími uměleckými svazy, s různými redakcemi kulturních periodik, s nakladatelstvími atd. Brněnští literární bohemisté vykonávali vedle funkcí odborných a politických také náročné funkce řídicí, např. v předválečném období byli zvoleni děkany filozofické fakulty St. Souček a A. Novák (později i rektory univerzity), v poválečné etapě pak J. Hrabák, D. Jeřábek a M. Kopecký.

Katedra se projevuje jako vyrovnaný kolektiv ve všech oblastech — pedagogické, kde všechny úkoly plní její členové bez jediného externího učitele, v oblasti vědecké, o čemž svědčí četné konference a sborníky, např. dva versologické (1966 a 1968), barokologický (1968), sborník k 60. narozeninám Josefa Hrabáka *Literárněvědné studie* (1972), sborník k 150. výročí úmrtí Josefa Dobrovského (1980) aj., i v oblasti mimofakultního působení. Katedra byla vyznamenána rektorem univerzity a její odborovou organizací jako jeden z nejlepších pracovních kolektivů, které se v roce 1978 vyznamně podílely na plnění programu univerzity. Od 1. dubna 1979 nese naše pracoviště ve shodě se svým pedagogickým a vědeckým zaměřením také na slovakistiku označení *Katedra české a slovenské literatury a literární vědy*, zároveň se zde pěstuje i literární slavistika v těsné spolupráci s bohemistickými a slavistickými pracovišti u nás i v zahraničí. Katedra soustavně pečuje o vědecký dorost a to je jistě hlavním předpokladem k úspěšnému předání štafety literární vědy těm, kteří budou brát učitelskou a badatelskou práci nikoli jako zaměstnání, ale jako smysluplné životní poslání.